

УДК 94(477.74-21):726.54:267(=112.2)

РОЛЬ НІМЕЦЬКОЇ ОБЩИНИ В РОЗВИТКУ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ОДЕСІ

У статті досліджується питання про внесок представників німецької етнічної групи в розвиток духовної культури Одеси. Висвітлено вплив, який здійснили німці на становлення релігійних процесів в Одесі. Проаналізовано основні напрями благодійної діяльності німців-католиків.

Ключові слова: Одеса, німецька община, католики, церква, добротинність.

Вагому роль у процесі іноземної колонізації Південної України відіграли німецькі переселенці, які прибули до цього краю на запрошення царського уряду, який надавав їм певні соціально-економічні пільги та родючі земельні угіддя. До того ж держава гарантувала заборону мовних обмежень з боку російських чиновників, ведення державної документації національною мовою, дозвіл на створення національних шкіл, а також, згідно з царським указом, проголошувалося право на свободу віросповідання, що стало одним із основних привілеїв для німецьких переселенців [3. с. 121].

Метою запропонованої публікації є дослідження внеску німецької общини Одеси в розбудову та розвиток католицької церкви. У зв'язку із цим поставлені наступні завдання: розглянути роль німецьких католиків у церковно-релігійному житті міста та дослідити їх добротинну діяльність.

Проблема формування та розвитку німецької общини в Одесі розглядалася в працях дослідників кінця XIX – початку XXI ст. Важливе місце в контексті зазначеного дослідження посідають праці.

Окремо історія німців на Півдні України розглядалася в праці Е. Г. Плеської-Зебольт, де авторка приділяє певну увагу питанню духовного життя німецької общини [7]. Благодійна робота німців у XIX ст. висвітлюється в монографії І. С. Гребцової та В. В. Гребцова у розділі, присвяченому національним благодійним товариствам Одещини [2]. Численні факти з життя німців на півдні України надаються в монографії Н. М. Діанової [4]. Новизна дослідження полягає в узагальненні матеріалу про внесок німців-католиків у духовний розвиток Одеси.

На німецьких колоністів російський уряд покладав великі надії стосовно економічного розвитку Південної України. На середину XIX ст. вони утворили свої колонії в усіх губерніях регіону. Найбільша їх кількість проживала в Херсонській (31 700 осіб), і Таврійській губерніях (22 324 особи), значно менше – в Катеринославській губернії (13 232 особи) та в Південній Бессарабії (10 200 осіб).

Частина німецьких переселенців оселилась в Одесі. Одеса відрізняється від інших міст України тим, що в процесі її розбудови брали участь, крім українців та росіян, представники багатьох етносів, у тому числі й німці. Значно збільшується кількість німців в Одесі під час губернаторства герцога де Рішельє. Розвиток порту сприяв піднесенню торгівлі та ремісництва [1, с. 120]. Так, у 1803 р. з п'яти великих торговельних домів два були німецькими. Характерною рисою німецьких емігрантів була належність до різних релігійних конфесій, вірність яким вони зберігали навіть у місцях спільного проживання.

Четверту частину серед усіх німецьких переселенців становили католики. За даними церковних документів німці в дореформений період належали до парафій римо-католицьких костелів Одеси, Херсона, Миколаєва, Вознесенська і Таганрога, де виникли церковно-католицькі общини, що об'єднували всіх католиків, незалежно від їх етнічної належності.

У першу чергу вони розпочали свою діяльність з будівництва костелів, церковно-парафіяльних шкіл та притулків для нужденних і сиріт [5, с. 243].

Найбільший католицький костел у першій половині XIX ст. був побудований в Одесі. Він закладений на кошти католицької общини міста в 1795 р. на вулиці Катерининській. Згодом його приміщення стало тісним і віруючі попросили міську владу надати їм землю для будівництва нового храму. У 1808 р. будівельний комітет виділив місце на воєнному форштадті Одеси для будівництва кам'яної церкви для католиків загальною площею 2 925 кв. сажень. Через рік під керівництвом італійського архітектора Франческо Моранді розпочалися будівельні роботи, які тривали до 1853 р.

У 1811 р. католицьке духовенство звернулося до одеського будівельного комітету з клопотанням про видачу відкритого листка на офіційне володіння виділеною під потреби церкви землею. Це прохання було задоволене, і церква отримала право на вільне володіння землею у кварталі, який обмежувався вулицями Катерининською, Поліцейською (нині Буніна), Рішельєвською та Поштовою (нині Жуковського), за виключенням трьох будинків: лікаря Пешки, аптекаря Шуманського та купця Андрича, які знаходилися на розі відведеної площі [4. с. 113].

У 1821 р. до одеської церкви призначено чотирьох священників для здійснення богослужіння парафіянам німецької, італійської, польської та французької національностей. У 1844 р. богослужіння там здійснювали шість священнослужителів для 5000 парафіян. У цей час в Південній Україні діяло 18 католицьких храмів, до яких належало 23 священики і 25 744 віруючих. Проте всі вони значно поступалися. Найбільша кількість католиків на кінець дореформеного періоду проживала в Одесі і становила 4224 особи.

Новозбудований Одеський Успенський кафедральний собор став прикрасою міста. Приємно вражало й архітектурне оздоблення церкви всередині, яке було дуже красивим. Стіни і пілястри оброблені під білий мармур, підлога мармурова; особливо ефектна колонада, розташована по обидва боки приміщення і вітвар художньої роботи. У соборі знаходилася картина із зображенням Диви Марії роботи відомого флорентійського художника XVII ст. Карло Дольчі. У німецьких католиків був власний священик – Леопольд Борія, який одночасно виконував і обов'язки настоятеля. У 1859 р. в зв'язку з його від'їздом постала проблема знайти

німецького священика на вакантне місце. Відсутність німців у Тираспольській римо-католицькій семінарії змусила синдиків Одеської римо-католицької церкви звернутися до генерал-губернатора О. Строганова з проханням про дозвіл запросити священика із-за кордону. Як з'ясувалось, необхідно було отримати ще й спеціальний дозвіл уряду, без якого прибулий австрійський підданий Петро Малі не міг бути допущений до виконання своїх духовних обов'язків. Проте виклик духовних осіб із-за кордону допускався лише за попередньою домовленістю Міністерства внутрішніх справ на основі прохання самих парафіян-іноземців або через російські місії. Щоб отримати паспорт для в'їзду в Росію, католицькі священики повинні були представити письмову довідку про благонадійність, де зазначалось, що вони не належать до єзуїтського ордену та інших таємних товариств. Але в будь-якому випадку Міністерство віддавало перевагу духовенству, яке мало російське підданство. Тож кандидатура Малі, який не дотримався зазначеної процедури, була відхилена. Обережна політика уряду по відношенню до католицького духовенства свідчила про бажання запобігти впливу Ватикану та посиленню його позицій на теренах Російської імперії. Тому пошуки римо-католицького священика для німецької общини Одеси, який задовольняв би потреби як уряду, так і парафіян, продовжувався ще певний період часу [4, с. 119].

Община німців-католиків, що сформувалась в Одесі, була найбільшою на півдні України. Її представляли купці, торговці, підприємці та ремісники. На початку XIX ст. німецькі купці стали найбільш багатими і впливовими в місті [9, с. 78].

У зв'язку зі збільшенням кількості віруючих єдина католицька церква наприкінці XIX ст. вже не могла помістити усіх парафіян у своїх стінах, саме тому 10 жовтня 1892 р. канонік Р. Рейхерт звернувся з клопотанням до міської управи про виділення місця на вул. Балківській для будівництва нової церкви, будинку для причту, церковно-парафіяльного училища та притулку для бідних і людей похилого віку.

Міська управа, беручи до уваги благодійні цілі, вирішила клопотати перед міською думою про відведення ділянки. 16 листопада 1892 р. дума і міський голова Г. Маразлі підписали

указ про виділення безкоштовно ділянки площею 1659 кв. сажнів для будівництва. Настоятелем храму, котрий будувався був призначений священик Йосип Шейнер.

Храм Святого Климента будувався за проектом архітектора Владислава Домбровського. Витриманий він був в готичному стилі, з двома дзвіницями висотою 64 м. Побудований храм з червоної цегли з білими ліпними прикрасами. Саме тому парафіяни прозвали його «червоним храмом». Центральні вхідні дерев'яні двері з металевою ковкою, декоровані металевими барельєфами на біблійні сюжети, представляли собою справжній витвір мистецтва.

Внутрішній вигляд храму вражав своєю легкістю, благородством ліпного орнаменту, вишуканістю декоративних елементів. Сотні кришталевих підвісок електричних люстр таємниче переливалися, створюючи неповторну гру світла. При вході в храм стояла мармурова купіль. Вівтарна частина була виконана в стилі бароко. Підлога була оброблена мармуровою крихтою чорного і білого кольорів. Вікна готичного стилю були заповнені вітражами великої художньої цінності. У храмі було сім вівтарів, кілька мармурових скульптур святих, шість сповідальень, багато образів, дві фісгармонії, орган, різьблені лави. Площа храму становила 3220 кв. м і вміщував він близько 4 тис. парафіян.

Велику роль у зміцненні духовних сил німецьких колоністів відіграли релігійні общини, які виникли вже в перші роки існування Одеси та відразу розпочали свою добродійну діяльність, яка є однією з важливих заповідей християнства. Лідери католицької общини намагалися організувати добродійну діяльність, націлену на допомогу бідним одновірцям. З подальшим розвитком Одеси у пореформений період добродійність набрала ще більшого розмаху. У кінці XIX ст. в Одесі нараховувалось близько 40 благодійних закладів [5, с. 243]. Вагоме місце серед них посідав німецький. Його статут свідчить про турботу стосовно поліпшення «матеріального та морального стану німців», які мешкали в Одесі. Статут передбачав також допомогу в наданні освіти та виховання дітям з незаможних сімей [6, с. 1-2]. Діти з таких родин та сироти (їх кількість була 150) навчалися безкоштовно [8, с. 243]. У 1846 р. в Одесі було створено

Благочинне товариство на користь німців. Мета товариства, згідно статуту, «надавати різну допомогу співвітчизникам, які мають в ній потребу» [2, с. 212].

У 1857 р. настоятель і активісти храму подали прохання у владні структури Новоросійського краю про заснування невеликого притулку для сиріт при католицькій церкві. Для цього вони почали збирати пожертвування серед парафіян, закликаючи їх до милосердя по відношенню до незаможних. Проте ця ідея була реалізована лише в 1873 р. завдяки коштам М. Микулича, які він заповів на створення притулку. Римо-католицька община міста не змогла, на відміну від інших конфесійних общин, у першій половині ХІХ ст. організувати благодійницьку діяльність. Перше доброчинне товариство при католицькій церкві виникло лише в 80-ті рр. ХІХ ст. Цілком ймовірно, що причини такої пасивності полягають не в бідності общини, серед членів якої було достатньо багатих людей, а в національній та мовній роз'єднаності. Підтвердженням цієї думки є той факт, що римо-католики не стояли осторонь міської благодійності, але брали участь у ній від власного імені, а не від імені католицької общини.

Німецькі переселенці та їх нащадки відіграли важливу роль у процесі розбудови та розвитку духовного і культурного життя Одеси і всього південного регіону. Своє головне завдання на нових землях вони вбачали у збереженні традиції, розвитку церковного будівництва, освіти, культури та моральних цінностей.

Джерела та література

1. Ауман В. А. История российских немцев в документах (1763-1992 гг.) / Сост. В. А. Ауман, В. Г. Чеботарева. М.: МИГУП, 1993. – 447 с.
2. Гребцова И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. – Одесса : Астропринт, 2006. – 317 с.
3. Губарь О. 101 вопрос об Одессе / О. Губарь. – Одесса : Оптимум, 2006. – 317 с.

4. Діанова Н. М. Формування етно-конфесійної структури населення міст Південної України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / Н. М. Діанова. – Одеса: Астропринт, 2010. – 172 с.
5. Історія Одеси / Колектив авторів. Голов. ред. В. Н. Станко. – Одеса : Друк, 2002. – 558 с.
6. Одесский вестник. – 1846. – 30 августа.
7. Плесская-Зебольт Э. Г. Одесские немцы. 1803-1920 / Э. Г. Плесская-Зебольт. – Одесса: ТЭС, 1999. – 520 с. 9. Устав немецкого благотворительного общества в Одессе. – Одесса, 1874. – 2 с.
8. Самодурова В. В. Причерноморские немцы. Их вклад в развитие г. Одессы и региона, 1803-1917. Библиографический указатель / Сост. В. В. Самодурова. – Одесса: Астропринт, 1999. – 192 с.
9. Шмидт Уте. Бессарабия. Немецкие колонисты Причерноморья: очерки / Уте Шмидт / пер. с нем. В. Шелеста ; под ред. к.и.н. А. И. Савина. – Одесса : Optimum, 2015. – 474 с. : ил.

Балтян О. А.

РОЛЬ НЕМЕЦКОЙ ОБЩИНЫ В РАЗВИТИИ КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ В ОДЕССЕ

В статье исследуется вопрос о вкладе представителей немецкой этнической группы в развитие духовной культуры Одессы. Освещено влияние, которое совершили немцы на становление религиозных процессов в Одессе. Особое внимание уделено усилиям немцев-католиков, направленное на сооружение и развитие католических церковных храмов в городе. Проанализированы основные направления благотворительной деятельности немецких католиков в Одессе.

Ключевые слова: Одесса, немецкая община, католики, церковь, благотворительность.

Baltyan O. O.

THE ROLE OF GERMAN COMMUNITY IN THE DEVELOPMENT OF CATHOLIC CHURCH IN ODESSA

The article explores the question of the contribution of members of the German ethnic group to development of spiritual culture of Odessa. The influence which the Germans made on the formation of religious processes in Odessa. Special attention is paid to the efforts of German Catholics, aimed at the construction and development of the Catholic churches in the city. The main directions of charity activities of German Catholics in Odessa are analyzed.

Key words: *Odessa, German community, Catholics, church, charity.*